

A KÖNYVPIACZ CSEMEGÉIRŐL

TICHY ÁKOS

Tudja mindenki, hogy a csemege édesség, nyálank-ság, melyet vagy étvágygerjesztőül használnak, vagy pedig jóllakás után szokás élvezni. Körülbelül így van az irodalom a *költeményekkel* is: ezt is csak csemegeének tekinti a könyvet vásárló közönség. A csemege azonban csak akkor étvágygerjesztő, ha izléseesen van feltálalva s a költemény-köteteket is csak akkor nevezhetjük a könyvpiacz csemegeinek, ha szakértelemmel, átgondolva és praktikusán összeállítva készítjük el a nyomósajtó számára.

Nincs nehezebb valami a költemény-kötet tördelésénél. A verssorok változó hosszúsága, az egyes költemény hosszabb-rövidebb terjedelme: mind mennyi akadály a szedő előtt. Ha rövidek a sorok, úgy nagyon aránytalan lesz az oldalmagasság; ha pedig olyan a vers, hogy egy oldalra sok, kettőt meg nem lehet belőle csinálni, hát akkor megint csak az alak rovására esik a baj. Pedig a kik már szedtek

és tördeltek verseket, azok tudhatják, mily gyakran jönnek elő ilyen akadályok.

Legelső és legnagyobb akadály az alak (formátum) meghatározása. Ennek eldöntése végett okvetlen látnia kell a szedőnek a kéziratokat, vagy ha ez bármi akadály miatt nem lehetséges, úgy meg kell kérnie a szerzőt, hogy a versek miként való elhelyezésére nézve engedjen neki szabadkezet. És a szerző a legtöbb esetben teljesíti a szedő kívánságát, sőt még ő maga biztatja majd az ilyen értelmes szakembert az önállóan való dolgozásra.

Tulajdonképen az alak meghatározásánál csakis a papirnagyságot kell érteni, mert a verseket ritkán lehet cicerószámra mérni. Nem mondhatjuk, hogy az oldal szélessége 24 ciceró legyen, mert talán ilyen hosszú sort egyet se találunk a versek között. Az alakot tehát egészen más módon kell meghatározni. Itt mindjárt megjegyzem, hogy most olyan verseskötetről beszélek, a mely csak *apró költeményekből* áll, lévén ezekkel a tördelésnél a legtöbb baj.

Az ilyen költemény-kötet a leggyakrabban kerül a könyvpiacra, mert nálunk ritka író próbálkozik meg nagyszabású hőskölteményekkel, mint a minő az *Ilias* és *Odyssea*, a *Niebelung-énekek*; vagy műéposzokkal, mint az *Aeneis*, *Zrinyiász*, *Buda halála*, *Petőfi János vitéz* és *Arany Toldy szerelme* című művei.

Tehát az úgynevezett »költemény-kötet«-ről szólok, a mely »a szerzőnek elszórtan megjelent verseit foglalja magában«. Megvallva az igazat, ritkán láttam ezekből még csak némileg elfogadható produktumot is, többnyire gyarló, kezdetleges kiállításban vannak azok a könyvpiacra dobva. Szerző, nyomdatulaj-

donos és szedő karöltve buzgólkodtak azon, hogy az a »mű« minél silányabb kinézésű legyen. A papir rossz minőségű és vékony, a betűk ócskák, az összeállítás pedig kritikán alúl való majd minden ilyen munkánál.

Egyszerűen így csinálják az ilyen verseskönyveket: kiválasztanak valamely silány minőségű papírt, azután kiszedik a verseket a legdurvább vágású ujságbetűkből és összetákolják az oldalakat úgy a hogy: a többi a gépmester és a könyvkötő dolga.

Pedig hát nem így kell a dolgot felfogni. Az ilyen versesköteteket, ha azokat — mint a legtöbb esetben — pazarúl akarjuk tartani, vagyis hogy kevés költeményből akarunk sokat csinálni, akkor azt ne az erőszakos kiveréssel, hanem ízléssel, csinnal vigyük keresztül. Például minden oldalt kerítsünk be finom vagy kettősfinom léniaival, hogy ezzel mintegy eltüntessük a verssorok egyenetlenségeit s így tetszetőssé tegyük az oldalakat — az egyformaság által. De még ezenkívül is sok előnye van az ilyen bekerített oldalaknak. Ily esetben tisztában vagyunk azzal, hová tegyük az oldalszámokat. Tudjuk, hogy ekkor a legszebben veszi ki magát alúl, a lénia *alatt*, középre zárva, mert most már nem árt annak sem a kimenő-, sem a kezdő-oldal: a lénia alatt mindenütt egyformán állanak azok.

Most még egy másik, elemi dolgot kell szem előtt tartani, a mire a legtöbben nem is gondolnak. Az ilyen *vegyes* költeménynél úgy kell a különféle verseket szedni, hogy mindig a leghosszabb sor szerint csináljuk meg a mértéket és olyan szélességre szedjük az illető verset. Ekkor aztán a tördelésnél könnyen boldogulunk és az egyes oldalak is egyenletes képet

nyernek. Ha így szedünk és pl. az oldal szélessége 20 ciceró, de a vers leghosszabb sora nem több 12 cicerónál, akkor a még hiányzó nyolcz cicerót elosztom a két oldalra (pr. 4—4 ciceró), mely esetben aztán minden oldalt úgy lehet elrendezni, hogy az a középén álljon s nem áll elő az a ferde helyzet, hogy míg a jobboldalon 12 ciceró üresség is van, addig balra, a hol pedig még a sorok is mind egyformán kezdődnek, alig jutott négy ciceró. Ha így szedjük vagy szedetjük a verseket, nemcsak a tördelés lesz könnyű, hanem még sok anyagot is megtakarítunk vele, mert nem kell 8—12 cicerós kimeneteket is csinálnunk. Tehát ne azt nézzük, hány ciceróra van számítva az oldalszélesség, hanem hogy milyen terjedelmű a leghosszabb sor.

Ha léniával kerítjük be az oldalakat, alúl-felül annyi helyet hagyjunk, a mennyi a költemény sorainak megfelel. Ha például vannak olyan hosszú sorok, hogy a lénia mellett jobbról-balról nem marad több 4—5 cicerónál, akkor elég, ha felül négy, alúl $3\frac{1}{2}$ cicerót, vagy a fenmaradó ponttöbbletet (például 3 ciceró, 8 pont stb.) teszszük. Arra azonban ügyeljünk, hogy inkább mindig felül legyen több egy-két pontnyi térrel. Kisebb vagy középalknál négy cicerónál ne tegyünk többet; nagyobb formátumnál azonban már többet is vehetünk. Felül és alúl mindig, az egész könyvön át, egyforma legyen a beosztás, oldalt azonban lehetőleg középén álljon a vers.

Nagyon divatba jött a könyveknél az élő oldal-címek használata. Akár helyes, akár nem, alkalmazták azt derűre-borúra. Persze, a költemény-kötetek se kerülték el sorsukat s nekik is jutott az élő oldal-címekből. Már most micsoda felfogás az, hogy akkor,

mikor majd minden költemény 4—6 strófából áll és egy kezdő- meg egy kimenő-oldalt tesz ki, élő oldalczímet teszünk. A kezdő-oldalt leeresztjük 6—8 ciceróval és akkor az a szegény sor ott függ a levegőben, minden támasz nélkül. A másik oldalon meg az alján van az üresség, itt meg — nem lévén az oldal léniával körülkerítve — az oldalszám lóg lent a nagy ürben.

Az ilyen apróbb költeményeknél tehát soha sem szabad az élő oldalczímekhez folyamodni és legalább egy vékony léniával kell az oldalakat körülvenni.

Láttam már olyan verses-kötetet is, a hol minden egyes költemény elé jó vastag és még hozzá fekete fejléczet is tettek. Az ilyen könyv aztán nem állt egyébből, mint fejléczből és élő oldalczímből, no meg czikornyás és czikornyátlan spitzekből. Kerülni kell a fejléczet ott, a hol az nagyon sűrűn ismétlődne, mert akkor az visszataszítóan hat a szemlélőre.

A mi magát a szöveg-elhelyezést illeti, az is igen sok bajt okoz a tördelőnek. Ha a vers csak egy-két strófából áll, akkor legjobb azt egészen a középre helyezni. Ha azonban több, mint egy oldal a szöveg, úgy lehetőleg igyekezzünk egyforma beosztást tartani az ilyen több oldalra menő költeményeknél. Inicziált ne használjunk az ilyen apró verseknél, mert az nagyon banálissá tenné a munkát. Különben se szép az inicziál versek előtt, mert az csak úgy lóg ott a levegőben, minden támasz nélkül.

Sok bajt okoz az ilyen költemény-kötetnél a versalakok különfélesége is. Egyik vers a húsz cicerót is meghaladja, míg a másikonál alig van nyolcz cicerónál hosszabb sor. Ez baj. De ha a szerző szabadkezet ad a szedőnek, akkor az ilyen pár tagból álló

verset kéthasábosan kell szedni és ha a versszakok páratlanok, akkor az utolsót a középre kell helyezni, például így:

Vannak, a kik megfordítva csinálják és felül kezdik egy szakasszal. Ez nem helyes. Az még rosszabb, mikor a párosan kimenő versszakokat így osztják fel:

Az egyes versszakok közé üres sort teszünk, a mely mindig *egy üres sor* legyen, tudniillik annyi, a mennyi a betű maga. Így ha a vers ciceróból van szedve és kétpontos térzővel ritkítva, akkor üres sornak egy tertiát, vagyis 16 pontot teszünk, mert a ciceró 12 pont, a két térző (alúl-felül) négy pont, tehát $12 + 4 = 16$.

Ha a versszakot meg kell törni, úgy arra kell ügyelnünk, hogy az értelem ez által ne szenvedjen. Ilyenkor olvassuk el a versszakot és figyeljük meg, milyen alakban van az írva. De főként vigyázzunk arra, hogy a *rímet* ne válasszunk el, mert ez nagyon rossz hatással van az olvasásra.

Rím van sokféle, a melyet a pedáns író már a *sorok elhelyezésével*, illetve behúzásával és kieresztésével is ki szokott tüntetni, hogy ez által a hangsúlyozás könnyebbé váljék. Manapság már erre is kevés gondot fordítanak s csak egyformán húzatják

be a verssorokat, akár páros ríműek, akár csoport-ríműek, akár keresztező ríműek stb. legyenek azok.

Van azonban író, a ki korrekten dolgozik s megköveteli, hogy úgy is szedjék a versét.

Példaként minden rimből mutatok be egyet, hogy alkalomadtán ez se okozzon a szedőnek nehézséget s meg azt is megtudja, minő költeménnyel van dolga.

A *páros rím* az, midőn a sorok kettesével csengenek össze, például :

Ha minden terv sikerülne
S minden csapás elkerülne,
Akkor veszne éltünk bája,
Minden éke tovább szállna.

Keresztező rím az, midőn az első sor a harmadikkal, a második a negyedikkal rímel, például :

A sír szája, gyász homálya
Rejt magába bús ölén;
Ámde várja és táplálja
Lelkünket egy jobb remény!...

Ölelkező rímnél az első sor a negyedikkal és a második a harmadikkal rímel, például :

Oh higgy nekem, oh higgy a boldogságnak,
Mit ölelésink, csókjaink beszélnek,
Írigyeink szavát ereszd a szélnek,
Jöjj hozzám: a ki úgy kívánlak, vágylak.

Félrímnek mondjuk azt, mikor az első és harmadik sor rímtelen, például :

Ülök szobámban egymagamban,
Körül halotti néma csend;
Kocsizőrej hallik csak hozzám,
A mint elrobog odalent.

Visszatérő rím az, midőn az első, második és negyedik sor rímel (a harmadik rímtelen), vagy pedig ha az első, második és ötödik sor együtt (a harmadik pedig a negyedikkel) rímel, pl.:

Szerelmes lett hullámaidba
 Egy árva költő, Adria!
 S a ki annyi kincset birt szivébe,
 Hogy egy királylyal sem cserélne,
 Szegény most. Nincs mit adnia.

Van ezeken kívül még *csoportrím*, mikor három-négy sornak van egy ríme és van *ráütőrím*, a mikor az első és második, harmadik és negyedik sor rímel és az ötödik — kisebb lábbal — a negyedikre mintegy elharapva, de kedvesen csengve rímel.

A példákat mind úgy húztam be, a hogy azokat használni kell. Ha így vannak a versek szedve, akkor az olvasó rögtön látja, milyen verset olvas és olvasás közben nem téveszti el a hangsúlyozást, a mi nagy előnye a kötött beszédnek (a hogy a verset nevezik), mert így igen sokat nyer az szépségben, dallamos-ságban.

Van még sokféle behúzás-szabálya a verseknek. Ilyen pl. a hosszabb költői beszélyeknél a terjedelmesebb verseknek (akár csak a prózában) kezdetekkel (alinea) való jelzése. Ekkor két ciceróval húzzuk be a sort, a nélkül, hogy üres sort tennénk oda. Van megint egy más eset, mikor — pl. párbeszédek-nél — a verssor nincs befejezve, hanem abból egy-két szótag átmegy a másik szavaló versszakába. Ha ez az eset áll elő, akkor azt a sort nem szabad úgy kezdeni, mint a többit, hanem annyival kell behúzni, a milyen hosszú volt az előtte való sor; ha pedig ennyivel

nem lehet, akkor egészen hátra kell azt zárni. Íme egy példa:

— — — — —
 Ez a mi óránk, az éj megérkezett,
 Nyugszik a világ.

Káröröm:

Álmodnak szépeket,
 És új csalódás napja vár reájok.

— — — — —

A verssorok behúzására nézve megjegyzem, hogy a kisebb fajta betűknél (nonpareille, petit) elég egy ciceróval, garmond, ciceró és nagyobb betűknél pedig két ciceróval beljebb ereszteni a sorokat. A kisebb betű rövidebb sort, tehát kisebb alakot is ad, azért kell kevesebbrel behúzni vagy kieresztetni, mint a nagyobb betűknél és nagyobb alaknál.

A címisoroknak verzálbetűkből való szedése is nagy divattá vált. Pedig ez se helyes akkor, ha minden második-harmadik oldal címisor. Nem helyes azért, mert az ékezetek sokszor letörnek — mivel a verses oldalaknál nem védi semmi — és így nem egyszer ilyen bosszantó hibákat olvashatunk:

FUTYOL A SZÉL...
 VÁRLAK, VARLAK...

Rosszul veszi ki magát a verzálbetű azért is, mert sokszor a versnek nincs más címe, mint a kezdő-sor, a mikor persze három pontot teszünk a címisor után, mintegy jelezve azzal, hogy az csak a vers első szótagjait jelenti és nem a vers *tartalmát*.

Az egyes költemények után nem szabad kompakt, fekete díszítő-darabokat használnunk. Leghelyesebb vékonyvágású, jóformán lehellepszerű díszeket, még pedig igen kicsinyeket alkalmazni, persze lehetőleg

változatost, de nem különféle jellegűt és stílűt. Léniaspitzet ne tegyünk, inkább hagyjuk egészen üresen, a mi nem is nagy baj, pláne ha még léniával körül is van kerítve az oldal.

Legszebb azonban az ilyen verseket nagyobb alakra és — persze a szerző akaratával — egyfolytában szedni, nem pedig minden költeményt külön oldalon kezdeni, a mikor már sokkal könnyebben boldogulunk a tördeléssel. Igaz ugyan, hogy ekkor is állnak még elő akadályok, de hát már ezeket könnyebben lehet győzni. Ebben az esetben már a spitzek egyformák is lehetnek, sőt sok esetben még kívánatos is az.

Sokat, nagyon sokat lehetne még a versek szedéséről írni; de hát az értelmes szedőnek nincs szüksége minden kicsinység megmagyarázására. Szinte magától jön eléje a helyes megoldás módja, a hogy azt a jó ízlés követeli.

Ha csakugyan díszműnek, a könyvpiacz csemegéjeül szánjuk a költemény-kötetet, úgy ahhoz szép, kerekvágású, lehetőleg finom betűket vegyünk, kerüljük a felesleges sallangot és erőltetett dolgokat, vegyünk jó vastag, lehetőleg fehér papírt s ne nyomjuk nagyon feketére, mert így kirí a kis fekete szöveg a nagy papíron. Nem szabad erős nyomást alkalmazni, mert akkor a hosszabb sorok átütnek a papíron ott, a hol az ellenkező oldalon nincs szöveg vagy nagyon rövidnek a verssorok.

Másik fődolog még a versek tördelésénél, épp úgy, mint a prózánál, hogy az oldalt ne ciceróra, hanem sorokra számítsuk ki és az üres sorokat se szűkebbre ne vegyük, se többet ne osszunk közéjük, hogy a sorok egymásra essenek. Ha jegyzet jön alúlra, úgy

azt a szövegsor szerint számítjuk ki s annyit hagyunk ürességnek, a mennyi pl. két, három, vagy több szövegsort kitesz. Arra azonban ügyeljünk, hogy a jegyzet és a szöveg közt legalább egy üres sor legyen; inkább többel, mint kevesebbel válaszszuk el a szedést a jegyzettől. Épp így kell a cím sorokat is elosztani, a mi egy csepp fáradságba se kerül, ha a szedő nem felejtette el az egyszerűséget.

Látjuk tehát, hogy a versszedés csak a számoló-szedőnek »speck« (ha van bőven kizáró-anyagja), de a tördelőnek sokszor több fejtörést okoz, mint a legkomplicáltabb táblázatfej kiszámítása. Az értelmes és lelkiismeretes szedőnek azonban semmi se nehéz, ha szépet produkálhat s inkább összeszedi összes tudományát, semhogy szégyenbe tegye azt a nyomdát, a melynek impresszumát a munkára szedi.

Kérem tehát ezeket az értelmes szedőket: gondolják hozzá, a miket én kihagytam s ne vegyék rossz néven azokat, a miket elmondtam.

